

Irina Natsvlishvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Folklore Tracks of Mongol Ethnic Culture and History in Georgian Chronicles

The Chronicles of the historian of the XIV century is one of the most reliable and important texts of the Life of Kartli. It is based on many sources known or unknown to us, which are quite diverse by their character and origins.

Subject of our research is the part of the chronicle in which he tells about the appearance of the admirable ethnos in the East – Mongols and about their customs, culture and faith. On the one hand the Georgian historian must have used the work of his Iranian predecessor Juvayni, although, certain facts from the aforementioned episode of the Chronicles of the Century, are most likely the reflections of the literary tradition that entered Georgia through folklore or are directly related to the Mongolian verbal sources.

Key words: chronicle, Genghis Khan, folklore

ირინა ნაცვლიშვილი

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

მონღოლების ეთნოკულტურისა და ისტორიის ფოლკლორული კვალი ქართულ მატთანეში

XIV საუკუნის ჟამთააღმწერლის მატთანე „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი მეტად სანდო და მნიშვნელოვანი ტექსტია. მასში აღწერილი ეპოქის ასწლოვანი ხანგრძლივობიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, ის ბევრ ჩვენთვის ცნობილ თუ უცნობ წყაროს ეყრდნობა; თუმცა, იმის გამო, რომ ავტორი ძალიან ერუდირებული, გონიერი ადამიანი, დახელოვნებული მწერალი და მასშტაბურად მოაზროვნე ისტორიკოსია, მის მიერ ფართო

ანალიტიკურ დისკურსში წარმოდგენილი, ხშირად ემოციურად განცდილი მოვლენები კომპოზიციურად ოსტატურად არის გამთლიანებული და კითხვისას ნაკლებად ტოვებს კომპილაციის შთაბეჭდილებას, ვიდრე თავის წყაროს მემატთანე საჭიროებისამებრ თავად არ აღნიშნავს; ეს წყაროები კი, დასახელებული თუ დაუსახელებელი, თავიანთი ხასიათითა და წარმომავლობით საკმაოდ მრავალფეროვანია: ქართველ თუ უცხოელ ისტორიკოსთა ნაშრომები, დოკუმენტური მასალები, ბიბლია და წმინდა მამათა ნააზრევი, კოლექტიური მეხსიერებით შემონახული თუ ზღაპრული ამბები, ლეგენდები და სხვა სახის ზეპირგადმოცემები.

ჩვენი დაკვირვების საგანი ამჯერად ჟამთააღმწერლის თხრობის ის ნაწილია, რომელშიც იგი აღმოსავლეთში საკვირველი ეთნოსის, მონღოლების, გამოჩენის, მათი ჩვეულებების, კულტურისა და რწმენის შესახებ გადმოგვცემს და, ფაქტობრივად, შეიძლება ითქვას, ამით იწყებს თავის ნაშრომს, რადგან წინა ორიოდე ფურცელი თითქოს ერთგვარი შესავალია თხზულებისა, რომელმაც მონღოლური ეპოქის საქართველოს დეტალური სურათი უნდა წარმოგვიდგინოს. სწორედ ტექსტის ამ ნაწილის შესახებ შენიშნავდა კ. კეკელიძე: „თხზულება, როგორც რომელიმე მხატვრული ნაწარმოები, თითქმის თავშივე აღიზიანებს მკითხველის ცნობისმოყვარეობას შემდეგი სიტყვებით: ქუეყანასა მზისა აღმოსავლეთისა კერძოდსა, რომელსა ეწოდების ჩინ-მაჩინი, გამოჩნდეს კაცნი ვინმე საკვრველნი, ადგილსა, ყარაყარუმად წოდებულსა, უცხო სახითა, წესითა და შესახედავადცა“ (კეკელიძე 1981: 305). „ასწლოვანი მატთანის“ ეს არცთუ ისე მცირე ეპიზოდი მონღოლების ისტორიისა და ეთნოკულტურის შესახებ, მართალია, თხრობის სტილური მახასიათებლებით უფრო მხატვრულიტერატურულია, ვიდრე ქრონიკულ-ისტორიოგრაფიული, მაგრამ, ცხადია, იგი არ არის ჟამთააღმწერლის შემოქმედებითი ფანტაზიის ნაყოფი და უმთავრესად კონკრეტულ წერილობით წყაროებს ეყრდნობა, რომლებიც არ ან ირიბად არის დასახელებული, თუმცა იდენტიფიცირებულია თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მათ შესახებ ვრცლად მსჯელობს რ. კიკნაძე გამოკვლევაში „ჟამთააღმწერლის სპარსული წყაროები“ (კიკნაძე 1962: 127-139). მისი დაკვირვებით, ქართველ ისტორიკოსს, უპირველეს ყოვლისა, უსარგებლია ალა ად-დინ ათა მალიქ ჯუვეინის ნაშრო-

მით. ტექსტების საფუძვლიანი შედარების შედეგად, მკვლევარი წერს: „ჩინგიზ-ხანის პერიოდის მონღოლთა ისტორიის აღწერის დროს ჟამთააღმწერელს ძირითად წყაროდ ჰქონია ათა მალიქ ჯუვეინის „ქვეყნის დამპყრობის ისტორია“. მაგრამ ამავე დროს ქართველი ისტორიკოსის ცნობებში ჩანს კიდევ სხვა რომელიღაც, ჯერჯერობით უცნობი წყაროს კვალიც, რომელშიც ზოგ შემთხვევაში ჯუვეინის თხზულებაზე უფრო ვრცელი და დაწვრილებითი ცნობები ყოფილა შემონახული. ამას გარდა, როგორც ბ.ვლადიმირცოვი აღნიშნავდა, ქართველ ავტორს ზოგი რამ მონღოლთა შესახებ შეიძლება ზეპირი გზით გაეგო იმ პირთაგან, ვინც კარგად იცნობდა ამ ხალხს და მათი ენაც იცოდა“ (კიკნაძე 1962: 152). ვფიქრობთ, გასათვალისწინებელია თვით ჟამთააღმწერლის შენიშვნაც, როცა იგი აღმოსავლეთში, ჩინ-მაჩინში, უცხო ეთნოსის გამოჩენის შესახებ საუბრობს: „გამოჩნდეს კაცნი ვინმე საკვრველნი ადგილსა ყარაყურუმად წოდებულსა, უცხო სახითა, წესითა და შესახედავადცა, რამეთუ არცა ძუელთა წიგნთა სადა იპოვების ამბავი მათი, რამეთუ არიან უცხოენა, უცხოსახე, უცხოცხორება...“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 43). ის ფაქტი, რომ ქართველი ისტორიკოსი საგანგებოდ აღნიშნავს მათი ყოფა-ცხოვრებისა და წეს-ჩვეულებების ამსახველი ადრინდელი წიგნური ტრადიციის არარსებობის შესახებ, არადა, ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესო ცნობებს წარმოგვიდგენს, მართლაც, სავარაუდებელს ხდის, რომ ისინი ავტორს თხზულებაში პირადი დაკვირვების ან ფოლკლორის გზით მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე შეუტანია. მონღოლებთან ქართველი ისტორიკოსის კომუნიკაციური გამოცდილების დამადასტურებელია მატჩანეში შემონახული მათი მეტყველების თავისებურებანიც, რომლებსაც მეცნიერები ფასდაუდებელ მნიშვნელობას ანიჭებენ მონღოლთა იმ ტომების ენისა და ლექსიკის კვლევის პროცესში, რომლებმაც დასავლეთისკენ გადაინაცვლეს და კულტურულად ასიმილირდნენ მეზობელ ხალხებთან (ვლადიმირცოვი 1917: 1487). ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ მონღოლების შესახებ ჟამთააღმწერლის თხრობის ზოგიერთი ცნობა თუ დეტალი სცილდება როგორც ყოფით კომუნიკაციურ ველს, ისე ოფიციალურ საისტორიო წყაროებს.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 60-იან წლებში, როცა რ. კიკნაძე „ასწლოვანი მატჩანის“ სპარსულ წყაროებს იკვლევდა, ჩინგიზ

ყენისა (თემუჩინის) და ქერაითების ტომის მეთაურის, ონ-ხანის, ურთიერთობის შესახებ თხრობასთან დაკავშირებით მან ახსენა მონღოლური ქრონიკა – „იუან ჩაო ბი ში“, რომლითაც, მკვლევრის თქმით, „როგორც ჩანს, უსარგებლია რაშიდ ედ-დინს. მაგრამ ამ ორი წყაროსა და ჟამთააღმწერლის ცნობები დიდად განსხვავდება ერთმანეთისგან როგორც მოცულობით, ისე მასალის დალაგებითა და შინაარსით“ (კიკნაძე 1962: 139). მიუხედავად იმისა, რომ რ. კიკნაძე არაერთ განსხვავებას ხედავს „ასწლოვანი მატიანის“ ამ ეპიზოდსა და ჯუვეინის ნაშრომს შორის, უპირატესობას, როგორც წყაროს, მაინც ამ უკანასკნელს ანიჭებს, როგორც „ძალიან ახლომდგომს“ ჟამთააღმწერლის თხრობასთან, თუმცა მაინც უშვებს, რომ ქართველ ისტორიკოსს „ჯუვეინის თხზულებასთან ერთად შეიძლება რაღაც სხვა წყაროც გამოეყენებინა“ (კიკნაძე 1962: 141). ამგვარ სხვა წყაროთა ძიების პროცესში საინტერესო დაკვირვებები წარმოადგინა გ. წულაიამ. მისი ვარაუდით, ჩინგიზ ყენისა და მონღოლების ეთნო-პოლიტიკური კულტურის, რწმენა-წარმოდგენებისა და ყოფა-ცხოვრების შესახებ ჟამთააღმწერლის თხრობის ის რეალიები, რომლებიც არ ჩანს იმ დროისათვის ცნობილ ოფიციალურ ისტორიოგრაფიაში, შეიძლება მომდინარეობდეს მხოლოდ და მხოლოდ ზემოთ დასახელებული ე. წ. მონღოლური ქრონიკიდან, უფრო ზუსტად, „მონღოლების საიდუმლო ისტორიიდან“, რომელიც ქართველი მემატიანისათვის ცნობილი უნდა გამხდარიყო ფოლკლორული გზით, ვინაიდან ხელისუფლების სპეციალური განკარგულებით, მასზე ხელი მხოლოდ მონღოლური ელიტის რჩეულთ მიუწვდებოდათ (წულაია 1973:121).

„მონღოლების საიდუმლო ისტორია“ („იუან ჩაო ბი ში“) ევროპული საზოგადოებისათვის მეტ-ნაკლებად ცნობილი XIX საუკუნის ბოლოდან ჩინური თარგმანის საშუალებით გახდა. XIII ს-ის პირველ ნახევარში, თანამედროვე დათარიღებით, დაახლოებით 20-იანი წლების დასასრულს, თემუჩინის გარდაცვალების ახლო ხანებში დაწერილი ეს თხზულება, რომელიც მასში გადმოცემული ისტორიული, ეთნოგრაფიული, ყოველდღიური ცხოვრებისა და XII-XIII საუკუნეების მონღოლური ცივილიზაციის ამსახველი მასალის სიმრავლის გამო მონღოლური კულტურის უმნიშვნელოვანეს ტექსტად მიიჩნევა, მინის ჩინური დინასტიის

ეპოქაში, XIV საუკუნის მიწურულს, ჩინური იეროგლიფების საშუალებით ტრანსკრიპციით ჩაწერილი მონღოლური ტექსტითა და პარალელურად წარმოდგენილი მისი ჩინური თარგმანით არის შემორჩენილი. როგორც ირკვევა, 12-13 თავისგან შემდგარ ამ თხზულებას ჩინეთში მონღოლური წერა-კითხვის სწავლების საშუალებად იყენებდნენ, მაგრამ XVIII საუკუნის დასასრულიდან მისი პირების (ასლების) რაოდენობა საგრძნობლად შემცირებულა. „საიდუმლო ისტორიის“ რამდენიმე ცალკეული ნაწილი XVII ს-ში შეუტანიათ მონღოლურ ქრონიკაში, თანამედროვე მონღოლურ ენაზე კი სრული ტექსტი მხოლოდ XX ს-ის დასაწყისში ითარგმნა (მონღოლთა საიდუმლო ისტორია: https://ru.qaz.wiki/wiki/The_Secret_History_of_the_Mongols).

ჟამთააღმწერლის თხზულებაში გ. წულაია ყურადღებას აქცევს რამდენიმე ცნობას, რომელთა წყაროც, მისი აზრით, სწორედ „მონღოლების საიდუმლო ისტორია“ უნდა ყოფილიყო. კერძოდ, ერთ შემთხვევაში ის მხარს უჭერს ს. ყაუხჩიშვილის მიერ გამოთქმულ ვარაუდს, რომ ქარაგმით დაწერილი სიტყვა „მცრეთა“ უნდა გაიხსნას, როგორც „მცენარეთა“ და არა „მცირეთა“ (წულაია 1973: 118). მკვლევარი გულისხმობს ეპიზოდს, რომელშიც მონღოლების საკვების შესახებ არის საუბარი: „ესენი მცირედთა საზრდელთა განემორებოდეს, ყოველსა სულიერსა ჭამდეს, ჯორცსა კატისა, ძაღლისა და ყოველსა“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 45). გ. წულაია სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ მონღოლების ისტორიაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ ე. წ. ტყის ტომები, რომლებსაც თავისი წარმომავლობით მიეკუთვნებოდა თემუჩინიც; „საიდუმლო ისტორიის“ ცნობით, დედამისი თავის შვილებს კვებავდა ფესვებით, ველური ვაშლით, ხახვითა და ნივრით (წულაია 1973:118-119). „ასწლოვანი მატთანის“ ამავე კონტექსტში მონღოლების ერთ-ერთ საკვებად დასახელებულია „ხორცი კატისა“, რომელიც ზოგიერთ ნუსხაში იკითხება, როგორც „ხორცი კაცისა“. სწორედ ამ უკანასკნელს მიანიჭა უპირატესობა გამოსაცემად მომზადებულ ტექსტში ს. ყაუხჩიშვილმა: „რამეთუ ყოველსა სულიერსა ჭამდეს, ჯორცსა კაცისასა, ძაღლსა და ყოველსავე“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 160). გ. წულაიას აზრით, ავთენტური სწორედ ეს იკითხვისი უნდა იყოს, რადგან მონღოლურ მატთანეებში არაერთხელ იხსენიება

ადამიანის ხორცი, როგორც გოლიათთა საკვები; ამასთანავე, „საიდუმლო ისტორიის“ ეპიკურ ლექსებში გადმოცემულია, როგორ გამოკვება თემუჩინის დედამ კაცის ხორცი თავისი ერთ-ერთი ვაჟი; გარდა ამისა, აქვე არაერთი ალეგორიული ეპიზოდია იმასთან დაკავშირებით, რომ თემუჩინის თანამებრძოლები იწოდებოდნენ ადამიანის ხორცი თაკვებ „ქოფაკებად“, დამარცხებულ მტრებს კი დიდ ქვაბში ხარშავდნენ. გ. წულაია ფიქრობს, რომ სწორედ ამ ფანტასტიკური ამბების საფუძველზე შეიძლებაოდა ქართველ ისტორიკოსს თავისებური წარმოდგენა შექმნოდა ძველ მონღოლთა შორის კანიბალიზმის არსებობის შესახებ (წულაია 1973: 120).

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ჩინგიზ ყაენისა და ქერაითების ტომის მეთაურის, ონ-ხანის, ურთიერთობის შესახებ ქართული მატეანის ტექსტზე დაკვირვებისას მის უშუალო პირველწყაროდ რ. კიკნამემ ჯუვეინის „ქვეყნის დამპყრობის ისტორია“ მიიჩნია, გამორიცხა „მონღოლური ქრონიკა“- „იუან ჩაო ბი ში“ და რაშიდ ად-დინის ნაშრომი, თუმცა მიუთითა, რომ ჟამთააღმწერელს ჯუვეინის თხზულებასთან ერთად რაღაც სხვა წყაროც უნდა ჰქონოდა. ტექსტობრივ მონაცემებზე დაყრდნობით, საპირისპირო თვალსაზრისს ავითარებს გ. წულაია. მისი დაკვირვებით, მიუხედავად იმისა, რომ ონ-ხანი მონღოლური ვან-ხანის ირანული ფორმაა და ირანული საისტორიო ტრადიცია, ზოგადად, არ იყო უცხო XIV საუკუნის ქართველი მემატეანისათვის, მისი მონათხრობი ჩინგიზ ყაენისა და ონ-ხანის ურთიერთობის შესახებ სწორედ „მონღოლების საიდუმლო ისტორიას“ მისდევს ონ-ხანთან თემუჩინის გამგზავრების დეტალებიდან მოყოლებული ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ შეთქმულების ჩათვლით, რომელშიც ონ-ხანი დამარხდა და მის ტახტზე ჩინგიზ ყაენის სახელით თემუჩინი ავიდა. მართალია, ამ ისტორიას თავის ნაშრომში აღწერს რაშიდ ად-დინიც, მაგრამ, გ. წულაიას დაკვირვებით, განსხვავებით ქართველი მემატეანისაგან, ის სრულიად სხვა წყაროთი სარგებლობს, ვინაიდან არ ასახავს თემუჩინის გულწრფელ მოკრძალებას ონ-ხანისადმი და ჩინგიზ ყაენის იდეალიზირებულ ბიოგრაფიას ისე წარმოადგენს, თითქოს ის თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობის დასაწყისიდანვე აბსოლუტურად დამოუკიდებელი იყო, რაც, XIII საუკუნის მონღოლური წყაროებით, სინამდვილეს არ შეესაბამება (წულაია 1973: 121-122). გ. წულაია, ამასთანავე,

შენიშნავს, რომ, ჟამთააღმწერლის ცნობით, ონ-ხანზე გამარჯვების შემდეგ ჩინგიზ ყაენმა დაამარცხა და მოკლა ვინმე გორხანი. ეს გორხანი, „მონღოლების საიდუმლო ისტორიის“ მიხედვით, არის ჩინგიზ ყაენის ძმადნაფიცყოფილი, შემდეგ კი მისი ყველაზე სახიფათო მტერი ჯამულა, რომელიც ქართველი ისტორიკოსისთვის, როგორც ჩანს, ცნობილია მხოლოდ ტიტულით (წულაია 1973: 122). „საიდუმლო ისტორიისა“ და „ასწლოვანი მატეანის“ ტექსტებს შორის მსგავსებას ხედავს მკვლევარი ჩინგიზ ყაენის მიერ უიღურთა დაპყრობის შესახებ თხრობასა და მისი შემდგომი გამარჯვებების თანმიმდევრულ გადმოცემაშიც, თუმცა ჟამთააღმწერლის თხზულებაში გვხვდება ზოგიერთი პერსონაჟი, რომელთაც არ იცნობს „საიდუმლო ისტორია“, მაგრამ ეს ფაქტი სწორედ იმის დადასტურება უნდა იყოს, რომ ქართველი ისტორიკოსი სარგებლობს მისთვის ახლობელ მონღოლურ წრეებში გავრცელებული ზეპირი გადმოცემებით (წულაია 1973: 123), რომლებიც, თავის მხრივ, წიგნურ ტრადიციას ეფუძნება.

მეორე ამ ტიპის გაშუალებული, ანუ ფოლკლორული გზით ათვისებული წყარო ჟამთააღმწერლისთვის უნდა ყოფილიყო ჩინგიზ ყაენის დიადი ხელისუფლების კანონი – ე. წ. იასაკი (იასა), რომელიც ყველაზე სრული სახით XV ს-ის ეგვიპტელ მწერალ ალ-მაკრიზთან არის შემონახული. ამ კანონზე მიაჩნებოდა ირანელი ისტორიკოსი რაშიდ ად-დინიც, თუმცა იასაკის ტექსტის მიმართ მეცნიერებს განსხვავებული დამოკიდებულება აქვთ: ზოგი მას საერთოდ არ მიიჩნევს კანონმდებლობის წერილობით სახეობად, ზოგს ზეპირ და შემდეგ ჩაწერილ კოდექსად მიაჩნია, სხვებს – მხოლოდ ზეპირ ტრადიციად, ზოგიერთის აზრით კი, ჩინგიზ ყაენის იასაკის სახელით ცნობილი თხზულება სინამდვილეში მინის დინასტიის ჩინეთის იმპერატორების გამონათქვამების კრებულია (იასა: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D1%81%D0%B0>).

ვფიქრობთ, უცილობლად იასაკზე უნდა მიაჩნებოდეს ჟამთააღმწერელი, როცა მონღოლების შესახებ წერს: „ესე იყვნეს კაცნი განსაკვრვებელნი...ყოველი გონიერება მოეგო, მცირემეტყუელება. და ტყუილი სიტყუა ყოვლად არა იყო მათ შორის, არა თუალ-ახუნიან პირსა კაცისასა, არცა დიდსა, არცა მცირესა, და უმეტეს საბჭოთა შინა, რამეთუ კეთილი წესნი ეპყრეს, ჩინგიზ ყაენისაგან განჩენილნი, რომელთა თვთუელად წარმოთქუმა გრძელ

არს“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 44). „ასწლოვანი მატიანის“ რ. კიკნაძის მიერ გამოსაცემად მომზადებული ტექსტის ამ ნაწილს ერთვის მისივე შენიშვნა: „ცნობები ჩინგიზ ყაენის პერიოდის მონღოლთა შესახებ ავტორს ამოღებული აქვს XIII საუკუნის ცნობილი ირანელი ისტორიკოსის... ჯუვეინის „ქვეყნის დამპყრობის ისტორიიდან“, მაგრამ იქვე მითითებულია, რომ „მასვე უნდა ესარგებლა აგრეთვე ზეპირი წყაროებით“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 221). ჟამთააღმწერლის თხზულების ჩვენ მიერ დამოწმებულ ამონარიდში გარკვევით იკითხება, რომ ავტორი ჩინგიზ ყაენის კანონებს ვრცელი სახით იცნობს, ვინაიდან აღნიშნავს, რომ მათი „თვთეულად წარმოთქუმა გრძელ არს“, ჯუვეინისთან კი ამ კანონებზე მხოლოდ მინიშნებაა. ნაკლებად სავარაუდო და, ფაქტობრივად, გამორიცხულიც კია, რომ ქართველ მემატიანეს ის მონღოლური წერილობითი წყაროს საშუალებით გაეცნო, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მისი ტექსტი მეტ-ნაკლებად სრული სახით არ შემოუნახავს ჟამთააღმწერლამდელ არცერთ ისტორიკოსს, მათაც კი, ვისთვისაც იასაკი შეიძლება უფრო ხელმისაწვდომიც ყოფილიყო (ვგულისხმობთ, უპირველეს ყოვლისა, ჯუვეინისა და რაშიდ ად-დინს). შესაბამისად, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ „კოდექსის“ შინაარსი „ასწლოვანი მატიანის“ ავტორს მისი ფოლკლორული ვარიანტით, ზეპირგადმოცემების საშუალებით უნდა გაეცნო. საყურადღებოდ მიგვაჩნია ის ფაქტიც, რომ ჟამთააღმწერელი თხზულების ამ ეპიზოდში მონღოლებს საუკეთესო თვისებების მქონე ეთნოსად წარმოგვიდგენს, რაც პარადოქსულად გამოიყურება საქართველოში მათ მიერ განხორციელებული უსასტიკესი ქმედებების ფონზე, რომელთა შესახებაც სულისშემძვრელად მოგვითხრობს ქართველი ისტორიკოსი; ეს კი სწორედ იმის დასტურია, რომ თხზულების დასაწყისში ჟამთააღმწერელი მონღოლებს ასე პირადი გამოცდილებისა თუ ადგილობრივი ტრადიციის კი არა, არამედ კონკრეტული წყაროს (ამ შემთხვევაში – ზეპირი) საფუძველზე ახასიათებს.

„ასწლოვანი მატიანის“ ზემოთ დამოწმებულ ეპიზოდთან დაკავშირებით, გ. წულაია გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ქართველი ავტორი შეგნებულად აიდეალებს დამპყრობლების მორალურ-ზნეობრივ სახეს, რათა ის დაუპირისპიროს ქართველ დიდგვაროვანთა გადაგვარებასა და ფეოდალურ ანარქიას, რომელიც

მის სამშობლოში წინ უძღოდა მონღოლების გამადგურებელ შემოსევებსა და ბატონობას (წულაია 1973: 118). ამ თვალსაზრისის საილუსტრაციოდ მკვლევარი იმოწმებს ჟამთააღმწერლის თხზულებიდან ეპიზოდს: „რამეთუ დაუტევეს მეფეთა და მთავართა სამართალი, მოწყალება, სიყვარული, სიწრფეობა, სიმშვედე, სიმართლე, და ამის წილ მოიპოვეს ამპარტავანება, ზაკუა, შური, ჯდომა, სიძულილი, ანგარება, მიმლავერება, კლვანი, პარვანი, სიძვანი, უწესობანი“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 178). მიუხედავად იმისა, რომ გ. წულაიას ეს დაკვირვება შეიძლება საინტერესო იყოს, მაინც ვფიქრობთ, რომ „ასწლოვანი მატიანის“ ამ ორ ეპიზოდს შორის კავშირი შემთხვევითია, ვინაიდან მეორე სრულიად განსხვავებულ კონტექსტშია წარმოდგენილი, ხვარაზმელთა მიერ საქართველოს აოხრებას ეხება და ეს ფაქტი, როგორც ქართველთა შეცოდების შედეგი, ავტორს რომაელთა მიერ პავლეს პირველი ეპისტოლეს კვალობაზე აქვს მოაზრებული (რომ. 1, 28-31), ხოლო პირველი, მონღოლთა შესახებ თხრობა, როგორც აღვნიშნეთ, იასაკის ტრადიციის ფოლკლორულ ვარიანტს უნდა ეფუძნებოდეს.

ჟამთააღმწერლის ფოლკლორულ წყაროებზე მიუთითებს თხზულებაში ჩინგიზ ყაენის იდეალიზაცია. „მსოფლიოს დამპყრობლის“ ამგვარი მამებელი დახასიათების საბაზს, როგორც შენიშნავს გ. წულაია, ისტორიკოსს ვერ მისცემდა ვერც ადგილობრივი ანტიმონღოლური ტრადიციები და თვით „მონღოლთა საიდუმლო ისტორიაც“ კი. მკვლევარი არ გამოირცხავს, რომ ამ შემთხვევაში ქართველი ავტორის ტექსტში წარმოჩნდა მისი თანამედროვე, XIV საუკუნის პირველი ნახევრის, მონღოლების ელიტური წრეებისთვის აქტუალური ზეპირგადმოცემები, რომელთა მიზანი სწორედ ჩინგიზ ყაენის განდიდება იყო (წულაია 1973: 120-121).

ამავე კონტექსტში უნდა განვიხილოთ ჟამთააღმწერლის ცნობა ჩინგიზ ყაენის ქრისტესმოსაობის შესახებაც. „ასწლოვან მატიანეში“ კვითხულობთ: „ხოლო თქმულ არს ესე: ვითარ ჩინგიზ ყაენი აღვიდა მთასა მაღალსა, და გამოუჩნდა უფალი იესო ქრისტე, ღმერთი ყოველთა. და მან ასწავა სამართალი, სჯული, სიწმიდე და სიმართლე, ტყუილისა, პარვისა და ყოველისა ბოროტისაგან განშორება და რქუა თუ: „მცნებანი ესე დაიმარხე, ყოველი ქუეყანა შენთჳს და ნათესავისა შენისათჳს მიმიცემიეს. წადი და აღიღე

ყოველი ქუეყანა, რაოდენი გემლოს“. ხოლო იქმნა რა ყაენად და მივიდა რა ხატაეთს, და შევიდა რა ხილვად ეკლესიისა, იხილა ხატი მაცხოვრისა იესო ქრისტესი, და მეყუსეულად თაყუანი სცა და თქუა: „აჰა, კაცი იგი, რომელი მთასა ჩინეთისასა ვიხილე, ამ სახითა იყო, ამან მასწავა ყოველი წესი“. ესე შეიყუარა ჩინგიზ ყაენმან და მას ჰკითხვედის და ამის მცნება, რაოდენიცა ამცნო, ყოველივე მტკიცედ დაიცვა“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 48). ამ მონათხრობის დამადასტურებელი რაიმე ოფიციალური წყარო, მიუხედავად ზოგიერთი ცნობისა მონღოლთა შორის ქრისტიანობის რამდენადმე გავრცელების შესახებ, არ არსებობს და, ბუნებრივია, ის ვერც ქართველ ისტორიკოსს ექნებოდა. შესაბამისად, ჟამთააღმწერლის მიერ გადმოცემული ამბავი შეიძლება მხოლოდ გავრცელებულ ლეგენდას ეფუძნებოდეს, რაზეც თავადვე მიგვანიშნებს სიტყვებით: „თქმულ არს ესე“.

„ასწლოვან მატიანეში“ დაცულია უნიკალური და მონღოლოლოგიისათვის მნიშვნელოვანი ეთნონიმიკური, თეონიმიკური და ეთნოგრაფიული მასალა 12 მონღოლური ტომის დასახელების, მათი რწმენისა და ჩვეულებების, აგრეთვე, წელთაღრიცხვის თორმეტწლიანი ცხოველური ციკლის სახით. მონღოლური ენის მკვლევართა ნაშრომების გათვალისწინებით, სრულიად აშკარაა, რომ ეს მასალა ლექსიკურ-ფონეტიკური თვალსაზრისითაც კი ცხადად ადასტურებს ქართველი ჟამთააღმწერლის უშუალო ურთიერთობას მონღოლთა ადგილობრივ ელიტარულ წრეებთან. მაგალითად, „ასწლოვან მატიანეში“ მონღოლების რწმენასთან დაკავშირებით მათ ენაზე მოყვანილი ერთი ფრაზის, მისი ადეკვატური თარგმანისა¹ და სხვა შემთხვევაში ამავე ენაზე დამოწმებული ორტაეპიანი ლექსის² საფუძველზე, ბ. ვლადიმერცოვი აღნიშნავს, რომ მონღოლური ტექსტი ქართველ ისტორიკოსს მოჰყავს ისე, როგორც იგი იკითხება და გამოითქმის და არა ლიტერალური ტრანსკრიფციით; ამასთანავე, მან შეძლო უკიდურესად ზუსტად გადმოეცა მონღოლური სინჰარმონიზმი

1 „...წიგნისა თავსა ესრეთ დასწერდეს: მანგუ თენგრი ქუჭუნდურ, ესრე არს, უკუდავისა ღმრთისა ძალითა“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 45).

2 „...თენგრი მეთუ ქაურქურბა, ბუღარ მეთუ ბუილდაჯი“. ესე იგი არს: „ვითა ღმერთი გრგვნვიდეს, ვითა აქლემი ბუღრობდეს“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 171).

(ვლადიმირცოვი 1917: 1495-1498). ამგვარი შეფასება, უდავოდ, მეტყველებს იმ ფაქტზე, რომ ჟამთააღმწერელმა იცოდა მონღოლური, შეეძლო ამ ენაზე კითხვა და საუბარი, სავარაუდოდ, ხელი მიუწვდებოდა მონღოლურ საბუთებზე, რადგან იმოწმებს სწორედ ოფიციალური დოკუმენტებისთვის დამახასიათებელ ფორმულირებას: „მანგუ თენგრი ქუჩუნდურ“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 45). თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ მის ნაშრომში ცხადად იგრძნობა „მონღოლების საიდუმლო ისტორიისა“ და იასაკის წიგნური ტრადიციის ფოლკლორული გზით ათვისების კვალი (როგორც წინ წარმოდგენილ მჯელობაში აღვნიშნეთ), შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ის ქართულ სამეფო კართან დაახლოებული მაღალი რანგისა და ხარისხის სასულიერო პირია. რაც შეეხება იმას, რომ XIV საუკუნის უცნობი ქართველი ჟამთააღმწერელი სწორედ სასულიერო და არა საერო წრის წარმომადგენელია, თანამედროვე მეცნიერებაში, ფაქტობრივად, ეჭვს არ იწვევს.

დამოწმებანი:

ვლადიმირცოვი 1917: Владимирцов Б. Я. *Анонимный грузинский историк XIV века о монгольском языке*. Известия Академии наук. 1917. № 17.серия 6.

იასა: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D1%81%D0%B0>

კეკელიძე 1981: კეკელიძე კ. *ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია*. II. თბილისი: 1981.

კიკნაძე 1962: კიკნაძე რ. „ჟამთააღმწერლის სპარსული წყაროები“. *კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული*. II. თბილისი: 1962. გვ. 127-137.

მონღოლთა საიდუმლო ისტორია: *Тайная история монголов*. https://ru.qaz.wiki/wiki/The_Secret_History_of_the_Mongols

ჟამთააღმწერელი 1987: ჟამთააღმწერელი. *ასწლოვანი მატანე*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო რევაზ კიკნაძემ. თბილისი: 1987.

ქართლის ცხოვრება 1959: *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. II. თბილისი: 1959.

წულაია 1973: Чулая Г. В. *Грузинская книжная легенда о Чингизхане*. Советская этнография. №5. 1973.